

ROMA DEVRİ MİL TAŞLARI VE YOLLARI ÜZERİNDE 1974 YILINDA YAPILAN ARAŞTIRMALAR

DAVID FRENCH

Amaçlar

Çalışmanın esas amacı Roma devrinde Küçük Asya'da bulunan mil taşları, yollar ve yol düzeni ile ilgili bilgilerin tümünü bir araya toplamaktır. Maksadım yayınlanmış mil taşlarının tam bir bibliyografyasını toplamak, yayınlanmış (ve yayınlanmamış olupta görebildiğim kadar çok) mil taşlarının tümünün bu günkü yerini saptamak ve günümüze dek gelmiş olan her bir örnekteki metni stampaj ve fotoğraflarla kaydetmektir. Yapılacak olan bu çalışma *Corpus Inscriptionum Latinarum*, cilt XVII Miliaria, fasikül 5 *Asia Minor*'de yayınlanacaktır.

Eski arkeologlar tarafından yayınlanan mil taşlarının yerlerini saptamak en güç işlerden biridir. Çünkü bunların çoğu bu gün maalesef ortada yoktur. Bilinen örneklerin 550 sinden fazlası kayıptır ve kayıp oranı da % 50 den çoktur.

Günümüze dek gelmiş olan mil taşlarını korumak için gerekeni yapmakta bizim en başlıca amaç ve görevimizdir.

Ben mil taşları konusunda yaptığım araştırma ile beraber bu taşların dikildiği yollarında tekrar gözden geçirilmesinin gerektiğine inanıyorum. Bundan maksadım da mil taşlarında yazılı olan bilgilere dayanarak yol sisteminin tarihçesini yeniden saptayabilmek. Örneğin yolun inşa tarihi, geçirdiği onarımların sayısı ve tarihleri, yollardaki kentler, kentler arasındaki mesafeler mil taşlarında yazılıdır ve bunlardan yol sistemine ulaşma olanağı vardır.

Sonuç olarak şunu da söylemek isterim : Küçük Asya mil taşları toplu kataloğundan (corpusundan) elde edilecek sonuçlar, 1958 de yayınlanmış olan ve şimdi (1974) ivedilikle yeniden incelenip, düzenlenmesi gereken *Küçük Asya Klâsik Devir Haritası*'nın yeni basımında kullanılacaktır.

Yöntemler

Çalışmam sırasında mümkün olan her yerde mil taşlarının kâğıt üzerine stampajlarını çıkarttım. Bunu başlıca iki amaçla yaptım :

- (1) Tamamlanmış bir stampaj, taş üzerindeki gerçeğe uygun olarak aktarır. Örneğin orijinal metnin bu gün görülebilen ve okunabilen bölümünün neresi olduğu ancak stampaj çıkarılarak saptanabilir.
- (2) Stampajdan aydıngel üzerine siyah-beyaz bir kopya çıkarmak, bu kopyadan daha sonra fotoğraf çekmek ve bunu fasimile bir kopya olarak yeniden yayınlamak olanağı her zaman mevcuttur.

Gereken her yerde fotoğraf çektim ama fotoğrafın hiç bir zaman stampaj kadar geçerli bir belge olmadığını da belirtmek isterim.

Üzerinde çalışılan tüm mil taşları gerek İngilizce, gerekse Türkçe olarak standart tipteki fişlere kaydedildi. Bu kayıt işleminde de standart bir yöntem uygulandı. Taşın bu günkü yeri, durumu, boyutları, İmparator adı, vali adı (eğer

varsa), mesafe ölçüsü ve yararlanılan kaynaklar bu fişlerde aynı düzen içinde gösterildi.

Bütün stampajlar bu gün Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nde saklanmaktadır.

İlk Sonuçlar: Mil Taşları

(1) Ankara İli

Ankara içinde Roma hamamlarında bulunan mil taşı koleksiyonundaki taşlar üzerinde yeniden çalışıldı ve bazı yeni bilgiler elde edildi. Ankara dışından bir çok taş Roma hamamlarına getirildi, örneğin Balıkuyumcu, Alacaathı, Çayyolu ve Çayırhan'dan Balıkhisar ve Malı'da bulunanlar üzerinde de çalışıldı fakat Şemsettin'deki mil taşı bir değirmenin temelleri içine dikildiğinden maalesef bu incelenemedi.

(2) Konya İli

Konya içinde Prof. Eyice tarafından yayınlanan ve Alaed-din Camii'nin avlusunda bulunan taş, bir başka mil taşı parçası ile beraber incelendi. Her iki taşında Hadrianus adına dikildiği görüldü. Metinlerin kopyaları müzeye teslim edildi. Cronin tarafından (*JHS* 22 (1902) 119, no. 46) da yayınlanan ve şimdi Konya müzesinde bulunan taş yeniden incelendi (Env. no. 801) ve burada eskiden IIII olarak okunan mesafenin X olarak okunması gerektiği kanısına varıldı. 75 yıl önce ilk kez Ramsay ve başkaları tarafından kaydedilen diğer bir kaç mil taşı da tekrar gözden geçirildi ve maalesef Direksaray'da olduğu söylenen son derece önemli bir örnek bulunamadı. Daha eskiden Seydiler'de görülen bir taş ise bu gün Dikili Han'daki Toprak Araştırma İstasyonu'nun arazisinde bulundu.

(3) Adana İli

Adana müzesindeki 4 mil taşının stampajı alındı. Bunlarda Elagabulus (Malatya yolundan ?), Severus Alexander (Adana-İncirlik'ten) ve Valentinianus'la aynı devirde hüküm süren diğerleri (colleagues) nin (Yakapınar, esas olarak Mi-

sis'ten) isimleri okundu. Dördüncü taş ise okunamadı.

(4) Nevşehir ve Niğde

Çalış'tan Nevşehir müzesine getirilmiş olan mil taşı (Env. no. 1708) üzerinde çalışıldı ve stampaj çıkarıldı. Metni Ramsay tarafından verilen ve şimdi Ulukışla'daki Uluhan'ın önünde bulunan taşta gözden geçirildi ve metin tekrar kontrol edildi. Bu taşın Niğde müzesine getirilmesini gerçekten isterim. 1895 de Sarre tarafından görülen Aksaray'daki mil taşı yeniden kesilip, kullanılmış ve maalesef yazıt olan kısmı yok olmuştur. Ballance'ın sözünü ettiği (Macrinus'un) bir mil taşı Aksaray Müzesi'ne getirilmiştir. Bu taş oldukça ilginçtir çünkü bütün Küçük Asya'da bu imparatorun kalma yalnız bir tek mil taşı daha vardır. Aksaray müzesinde Colonia Archelais'in bir yazıtı incelenmiştir (Env. no. 8-2-73) : Latince olan metin bir Kapadokya valisinin adını ve tarihini verir (T. Priferrius Paetus Rosianus Geminus, M.S. 129) ama maalesef kentin adından söz etmez. Taş Colonia Archelais ile ilgili ilk yazıt olduğundan ve bizzat Aksaray'da kolonisel görevlere ait bilgilerin ne olduğunun keşfedilmesini sağladığı için ilginçtir. Aşağıda da gösterilen metin müzeye verilmiştir :

IMP. CAESARI. TRAIANO
(vac) HADRIANO (yaprak) AVG
PONTIFMAX. TRIBPOT. XIII
IMPXIII. COS III (yaprak) P. P.
PERROSIANVMGEMINVM. LEG. AVG.
REFECTAFANAEXPECVNIASACERD.
PERLVTATIVMIVLIANVMETSCALPO
NIVMIVLIANVM. IIVROS
QVAESTORECAESIOIVLIANO

(5) Kayseri İli

Yeşilhisar yakınında Yavaşhan'daki Pomponius Bassus'un mil taşı yeniden bulunmuş, han yıkılmış ve taşlarda başka bir yere taşınmıştır.

(6) Maraş ve Malatya İlleri

Sterrett, Ramsay, Hogarth ve diğerlerinin yaklaşık olarak 90 yıl önce gördükleri Comana-Melitene yolundaki seri halindeki mil taşlarının büyük bir kısmı

bu gün de hala yerlerinde durmaktadır. Ben şahsen henüz bu seridekileri kayda başlanmadım. Yalnız Elbistan'ın doğusundaki yol kenarında bulunan bir kaç mil taşı üzerinde çalıştım. Ayrıca şimdi Malatya müzesinde bulunan yayınlanmamış bir mil taşı parçasında da İmparator Diocletian ve kendisi ile çağdaş olan hükümdarların adları görülür ve bu metnin kopyası müzeye teslim edilmiştir.

(7) Sivas, Tokat, Çorum İlleri

Sivas ili içinde hiç bir malzeme bulunamamış ama Tokat müzesinde 2 mil taşı üzerinde çalışılmıştır. Bunlardan bir tanesi Pontus hakimi Aelius Quintianus'un diktiği mil taşları serisi ile ilgilidir. Bu valinin hüküm sürdüğü devre ait bir başka taşta Çorum müzesindedir. 1968 de Çorum müzesine Alaca müzesinden getirilen ve Sungurlu ve Eskişehir menşeli olduğu söylenen miltaşları ise zaten yıllar önce yayınlanmışlardır.

(8) Amasya, Sinop ve Çankırı İlleri

Yayınlanmış mil taşlarından hiç birisi Amasya bölgesinde bulunamamış ama Sinop müzesinde toplam olarak 22 farklı metni kapsayan 7 adet mil taşından oluşmuş çok iyi bir koleksiyona rastlanmıştır. 1905 yılında Robinson tarafından yayınlanan Chalapde'den gelmiş mil taşlarından ikisi henüz bulunamamışlardır ama Çorum ve Tokat mil taşlarındaki metinlere göre bunların belki yeniden tashih edilmesi ve AEL. CASINO ATIANO'nun AEL. QVINTIANO olarak okunması gerekmektedir. Mart'ta (Şabanözü ilçesi) bulunan mil taşının da yeri bu gün hala saptanamamıştır.

(9) Eskişehir İli

1837 de Hamilton'un Mülk'te gördüğü önemli bir taş bu gün görülememiştir. Ama bununla hemen, hemen çağdaş ve aynı yola ait (Ancyra-Pessinus) olan başka bir taş Bacı (Ankara ili) yakınında rastlanmıştır. Kıravdan'daki mil taşları halen köyde muhafaza edilmektedir. Oysa Tokatcedidiye'de görülen taş yok olmuştur.

(10) Afyon, Isparta ve Burdur İlleri

Afyon müzesinde 5 mil taşı üzerinde çalıştım : birincisi (Env. no. 2012) Çay'dan buraya getirilmiştir ve Constantinus ile oğulları Constantinus, Constantius, Constans ve Dalmatius'un bir yazıtını taşır. Bu çok ender görülen bir metindir. *CIL* III. suppl. 2. 14200 de yayınlanmış olan taş bir değil iki yazıt taşır ve ikincisi Diocletianus'a aittir. Pace tarafından yayınlanan mil taşı şimdi Gencali'de inşa edilmiş olan camiinin kapısı içindedir. Gencali dışındaki Polat türbesinde Via Sebaste'den gelen ve Vali Cornutus Aquila'ya ait olan bir mil taşı vardır. Akçaören'in dışındaki mezarlıkta Bean tarafından sözü edilen mil taşı ise hala ayakta : bunda da çok ender rastlanan bir metin vardır. Burdur müzesinde çift dilde yazılmış (Env. no. 2670) ve Tiberius devri yol düzeni ile ilgili bir metin taşıyan yazıtın stampajı çıkarılmış ve esas metnin çevirisi müzeye gönderilmiştir.

(11) Bilecik ve Bolu İlleri

Bir kaç tanesi Gölpazarı bölgesinden (Bilecik ili) bilinen yeni mil taşlarından ikisi (biri kayıtlı, diğeri kaydedilmemiş) bu gün kaybolmuştur. Constantinus'un oğullarına ithaf edilenlerin en iyi örneği olan bir taş şimdi Üyük ve Medetli arasında sınır taşı olarak kullanılmaktadır. Bundan önceki taşta keza bir mil taşı idi ve bir köy kavgası sonucunda sınırdan alınıp, Sakarya nehrine atılmıştı. Bolu yöresinin Himmetoğlu bölgesindeki bazı yeni taşlar Philippus, Iovianus ve Iulianus'un isimlerini kapsarlar ve bunlar çok ender rastlanan örneklerdir. Ahmetbeyler yakınında da Iovianus'a ait bir yazıtın bulunacağı umulmaktadır. Gökçesu (Bolu ili)'daki bir mil taşında Flaviopolis ismi okunur. 1952 de Dörner'in yayınladığı mil taşı şimdi Turizm Derneği önünde muhafaza edilmektedir.

(12) İstanbul İli

Arkeoloji Müzesi'ndeki mil taşlarının stampajı çıkarılmış ve metinler müzeye gönderilmiştir. Prof. Akurgal tarafından

Bandırma yakınındaki Köseresul'dan müzeye getirilmiş olan M.S. 109'a tarihlenir ve Marcus Aurelius'a aittir. Valinin adı S. Quintilius Maximus olarak geçer. Didyma'dan gine İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne getirilen ve ilk kez 1905'te yayınlanan bir yazıtta "Eski Kral Yolu"ndan söz edilir; bu kaynak Irak yolu için ilk yazılı belge niteliğindedir.

İlk Sonuçlar: yollar

Epeyce yaygın olan Roma yolu oldukça iyi bir halde korunmuştur ve memleketin her tarafında hala izlenebilmektedir. Kuşkusuz saban ve buldozerlerin faaliyetleri ile yolun büyük bir kısmı yok olmaktadır. Ben mevcudun bu nedenle hala korunmuş olan kısmına üstünlük verdim. Ramsay ve diğerleri şimdi yok olduğu için benim gördüklerimden daha fazlasını gördüler. Bundan ötürü bu gün onları denetlemek çok zor. Şahsen mümkün olan her yerde yayınlanmış tüm kaynakları kontrol etmeğe çalıştım. Sonuçlar çok olumlu oldu. Ramsay ve izindekilerin çıkardıkları haritaların şimdi yeniden dü-

zenlenmesi gerekir. Örneğin 1- Nicaea (İznik)'den Ancyra (Ankara)'ya, 2- Ancyra'dan Iconium (Konya), Tavium (Büyük Nefes) ve Gangra (Çankırı)'ya, 3- Iconium'dan Kybistra (Konya Ereğlisi)'ya, 4- Dorylaeum (Eskişehir)'den Apamea (Dinar)'ya, 5- Caesarea (Kayseri)'den Melitene (Malatya)'ye, 6- Claudiopolis (Bolu)'den Amasia (Amasya)'ya, Sinope (Sinop)'ye ve Sebasteia (Sivas)'ya ve başka yerlere giden tüm yolların *Küçük Asya Klasik Devir Haritası*'nda yeniden düzenlenmesi gerekir.

Sonuç

Yapılan çalışmalardan olabileceğince başarılı sonuçlar alınmış, kalıntılar çoğunlukla incelenmiş ve yayınlanmış mil taşlarının büyük bir kısmının iyi vaziyette korunarak günümüze dek ulaştıkları görülmüştür. Roma yolunun bazı bölümlerinin durumu ise bize bazı gerçekleri aksettirir : evvelce çoğunluğu iyi durumda korunabilen bölümler, bu gün traktör sürme ve köylülerin taş hırsızlığı nedeni ile zarar görmekte-dirler.